

Οι κατεχόμενες μονές

Γιώργος Φιλοθέου

Βυζαντιολόγος

Πριν από λίγες μόνο μέρες κηδεύτηκε στην κατεχόμενη Καρπασία η εγκλωβισμένη ηγουμένη της τελευταίας μονής που λειτουργεί ακόμα στην Τουρκοκρατούμενη περιοχή της Κύπρου, της μονής του Αγίου Γεωργίου του Σακκά. Τώρα πια έχει εναπομείνει στο μοναστήρι μία μοναχή μόνο, γεγονός που δείχνει ότι το τέλος του μοναχισμού στην κατεχόμενη Κύπρο πλησιάζει και πολύ σύντομα θα σβήσει και το τελευταίο φως που εξέπεμπε στους ελεύθερους πολιορκημένους κατοίκους της Καρπασίας. Η συστηματική αποψίλωση της τουρκοκρατούμενης περιοχής από τους χιλιάδες κατοίκους της, που εγκλωβίστηκαν μετά την εισβολή του 1974, έφερε μαζί και το τέλος του μοναχισμού. Η καταστροφή των μοναστηριών στα κατεχόμενα είναι βέβαια ένα μόνο μέρος της τραγωδίας που επήλθε το 1974, όμως μπορεί κανείς να το θεωρήσει σαν μια από τις πιο τραγικές πτυχές του δράματος. Μαζί με τις ανθρώπινες απώλειες, η καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς στα κατεχόμενα μπορεί να θεωρηθεί εξίσου τραγική, αφού τα μνημεία είναι η ορατή πλευρά της ιστορίας μας.

Σήμερα οι μονές στα κατεχόμενα δεν είναι προσιτές στους ερευνητές και μάλιστα στους νεότερους, πράγμα που καθιστά πολύ δύσκολη πια τη διατύπωση τεκμηριωμένων επιστημονι-

κών απόψεων γι' αυτά. Με δεδομένη και την καταστροφή πολλών απ' αυτές, αναφορά στις μονές αυτές παίρνει πλέον το χαρακτήρα μνημοσύνου.

Δεκατρείς κατεχόμενες μονές

Από τις κυριότερες κατεχόμενες μονές, χωρίς ο κατάλογος αυτός να είναι πλήρης, θα περιγραφούν μόνο δεκατρείς:

Μονή Αποστόλου Βαρνάβα

Το μοναστήρι του Αποστόλου Βαρνάβα, ιδρυτού και προστάτη της αγιοτάτης αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Κύπρου, βρίσκεται ανάμεσα στις αρχαίες πόλεις Έγκωμη και Σαλαμίνα. Είναι ο ιερότερος χώρος των ορθόδοξων κατοίκων του νησιού, αφού πρόκειται για το γενέθλιο τόπο της Εκκλησίας της Κύπρου.

Στον τόπο αυτό, μέσα σ' ένα ρωμαϊκό λαξευτό τόξο βρέθηκε, ύστερα από υπόδειξη του ίδιου του Απ. Βαρνάβα στον αρχιεπίσκοπο Κύπρου Ανθέμιο περί το 488μ.Χ. το λείψανο του και στο στήθος του το ιδιόχειρο ευαγγέλιο του Ματθαίου.

Η ανεύρεση αυτών των πολύτιμων θησαυρών έγινε σε μια δύσκολη για την Εκκλησία της Κύπρου περίοδο, αφού η Εκκλησία της Αντιόχειας επεδίωκε την καθυπόταξή της σ' αυτή. Ο

Ανθέμιος τότε πήγε σαν δώρο στον αυτοκράτορα Ζήνωνα στην Κωνσταντινούπολη, το ιδιόχειρο ευαγγέλιο του Ματθαίου και σε αντάλλαγμα εξασφάλισε την οριστική επικράτηση του αυτοκέφαλου της Εκκλησίας της Κύπρου. Ο Ανθέμιος φαίνεται ότι στην Κωνσταντινούπολη θα πρέπει να εξασφάλισε και την αυτοκρατορική χορηγία για την ίδρυση στον τόπο του μαρτυρίου του Απ. Βαρνάβα, μεγάλης μονής, και «ήγειρε ναόν τω Αποστόλω παμμεγεθέστατον», σύμφωνα με το μοναχό Αλέξανδρο.

Ετσι έχουμε μια έγκυρη μαρτυρία για την ίδρυση μονής τον 5ο αι. Με την αρχαιολογική έρευνα που έγινε στο χώρο της σημερινής μονής το 1934, εντοπίστηκαν τα κατάλοιπα μιας τρίκλιτης Ξυλόστεγης βασιλικής, ενώ σε έρευνα του 1964 βρέθηκε κτιστός τάφος, μέσα στον οποίο είχε τοποθετήσει ο αρχιεπίσκοπος Ανθέμιος το λείψανο του Απ. Βαρνάβα. Η Ξυλόστεγη βασιλική καταστράφηκε πιθανόν την περίοδο των αραβικών επιδρομών και αντικαταστάθηκε από τρίκλιτη καμαροσκέπαστη βασιλική. Το σημερινό κτίσμα είναι από τα πιο ενδιαφέροντα βυζαντινά κτίσματα της Κύπρου, πιθανόν κτίστηκε τον 10αι. και μοιάζει με την εκκλησία του Αγ. Λαζάρου στη Λάρνακα.

Το μοναστήρι του Απ. Βαρνάβα περιέπεσε σε παρακμή την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Αναβίωσε στις αρχές του αιώνα μας με την εγκατάσταση

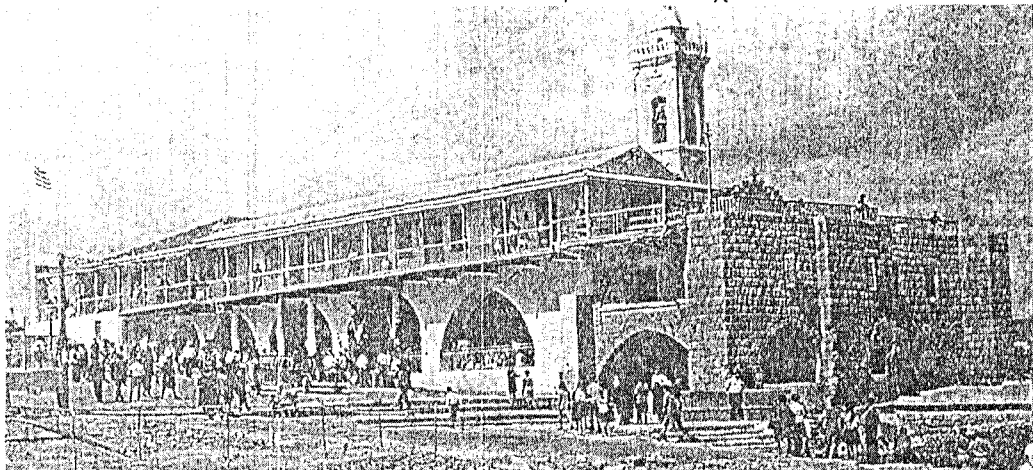
τριών αδελφών, των μοναχών Χαρίτων, Στέφανου και Βαρνάβα. Μετά την τουρκική εισβολή, τα τρία αδέρφια παρέμειναν εκεί για δύο χρόνια, εξαναγκάστηκαν όμως να εγκαταλείψουν τη μονή, ενώ οι Τούρκοι προέβησαν στη λεηλασία της. Αργότερα, με ελάχιστα απομεινάρια κλεμμένων από άλλες εκκλησίες εικόνων, ίδρυσαν στο χώρο της μονής μουσείο.

Μονή του Αγίου Σπυριδώνα.

Το μοναστήρι του Αγ. Σπυριδώνα βρίσκεται στο χωριό Τρεμετουσιά της επαρχίας Λάρνακας, στη θέση της αρχαίας Τριμυθούντας. Αγαπητός άγιος συνδέεται με πλήθος λαϊκών διηγήσεων. Στο μοναστήρι είχαν αρχίσει αρχαιολογικές έρευνες από το 1965 που όμως δυστυχώς δεν ολοκληρώθηκαν. Πριν από την εισβολή μάλιστα, στους χώρους της μονής είχαν οργανωθεί εργαστήρια συντηρήσεως εικόνων και χειρογράφων. Το σημερινό βόρειο κλίτος του ναού κτίστηκε πιθανώς στις αρχές του 17ου αι. Υπολείμματα τοιχογραφιών του 11ου και 12ου αι. μαρτυρούν την ύπαρξη μιας δεύτερης βασιλικής που κτίστηκε στη θέση της αρχικής, ενώ ανιχνεύεται και η ύπαρξη μιας τρίτης καμαροσκέπαστης βασιλικής

Μονή Αποστόλου Ανδρέα

λογείται στο 15ο αι. και έχει έντονα γοθικά στοιχεία. Πάνω σ' αυτόν είναι

Η μονή του Αποστόλου Ανδρέα, στο ομώνυμο ακρωτήρι στο βορειοανατολικό άκρο της Κύπρου. Η παράδοση αναφέρει ότι ο Απόστολος Ανδρέας έφτασε στο Καρπάσι μετά το διωγμό του 34 μ.Χ. από τα Ιεροσόλυμα. Περιπλανήθηκε στη Χερσόνησο της Καρπασίας, προσπαθώντας να βρει καράβι να συνεχίσει το ταξίδι του. Η πρώτη εκκλησία κτίστηκε πάνω στην πηγή του εμφανίστηκε έπειτα από τις προσευχές του Αποστόλου Ανδρέα. Στις 30 Νοεμβρίου ημέρα που εορτάζεται η μνήμη του, η μονή Καρπασίας γέμιζε επισκέπτες, απ' όλο το νησό.

Το μοναστήρι του Αποστόλου Ανδρέα βρίσκεται στο ανατολικότερο άκρο της Κύπρου στην κατεχόμενη σήμερα Καρπασία. Η μονή αυτή είναι από τις πιο αγαπητές στους Κύπριους και όσο κι αν φαίνεται παράξενο, στους Τούρκους. Είναι η μοναδική μονή των κατεχομένων στην οποία επιτρέπεται η λειτουργία.

Η ίδρυση της μονής συνδέεται εκ της παραδόσεως με τον Απ. Ανδρέα, όταν σε κάποιο από τα ταξίδια του προσέγγισε το βραχώδες ακρωτήριο της Καρπασίας. Μ' αυτά τα δεδομένα μας είναι άγνωστο πότε ιδρύθηκε η μονή, ο παλαιότερος ναός της όμως χρονο-

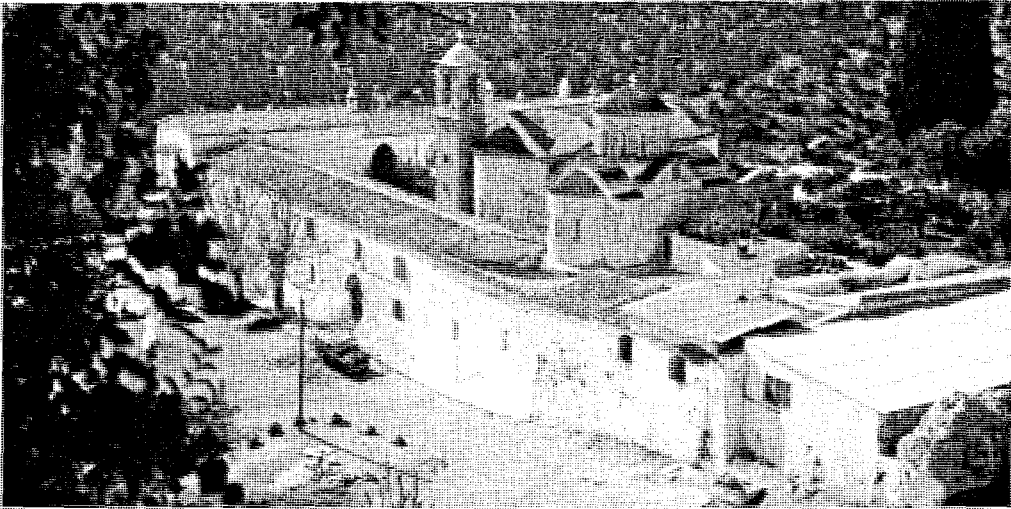
κτισμένος ο νεότερος του 1867.

Κουτσοβέντης, Μονή Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου

Το μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου βρίσκεται κοντά στο χωριό Κουτσοβέντη, στις νότιες πλαγιές του Πενταδακτύλου και κάτω από ομώνυμο με το χωριό κάστρο. Είναι το μοναδικό κατεχόμενο μοναστήρι που φαίνεται με γυμνό μάτι από τη Λευκωσία. Αρχικά το μοναστήρι του Αγ. Ιωάννη ανήκε στην Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου, αργότερα όμως περιήλθε στην κυριότητα του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων, στο οποίο ανήκει έως σήμερα.

Η ακριβής ημερομηνία ίδρυσης της μονής και εγκαινίων του καθολικού είναι η 9η Δεκεμβρίου 1090, και

οι τοιχογραφίες του θεωρούνται από τις πιο σημαντικές της μέσης βυζαντινής περιόδου στην Κύπρο, αφού

Η λέξη «Κουτσοβέντης» είναι φράγκικη, με πρώτο συνθετικό το γαλλικό couche ή το ιταλικό cuccia (φωλιά) και το ιταλικό vento=άνεμος ως δεύτερο συνθετικό. Επομένως κουτσοβέντης είναι τόπος «αποτελών φωλέαν ανέμων κοίτην ανέμου». Η παράδοση περιγράφει ως εξής την ίδρυση της μονής. «Μια βυζαντινή αυτοκράτειρα αρρώστησεν από λέπρα. Επέρασαν πολλά χρόνια χωρίς να δυνηθή να εύρη θεραπεία. Είδε τότε εις τον ύπνον της όραμά, το οποίο της επέβαλλε να κατεθή στο δεξιά του βουνού να βρη μίαν πηγή τρεχάμενου νερού και εις αυτή να πλυθή και θα θεραπευθεί». Η αυτοκράτειρα θεραπεύτηκε και έκτισε μονή «κατά την παλαιάν χριστιανικήν εποχήν του πρώτου Χριστιανού Αυτοκράτορα», δηλ. του Μεγ. Κωνσταντίνου

σημειώνεται σε κώδικα του μοναστηριού που φυλάσσεται στο Παρίσι. Το περίφημο αυτό καθολικό κατεδαφίστηκε δυστυχώς το 1890 και στη θέση του κτίστηκε το σημερινό καθολικό. Πρόκειται για μια συνθήβεια που επικρατούσε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας και της πρώιμης Αγγλοκρατίας, εξαιτίας της οποίας χάθηκαν πολλοί βυζαντινοί ναοί. Δίπλα όμως, από το αρχικό καθολικό προστέθηκε περί το 1110 ένα έξοχης ομορφιάς παρεκκλήσιο αφιερωμένο στην Αγία Τριάδα. Το παρεκκλήσιο ευτυχώς διασώθηκε και

βέβαια είναι έργα Κωνσταντινουπολίτη ζωγράφου. Το μοναστήρι συνδέεται με τον Αγ. Νεόφυτο τον Έγκλειστο, αφού εκεί πρωτοπήγε μοναχός και εκεί έμαθε γράμματα. Δυστυχώς, οι θησαυροί της περίφημης αυτής μονής καταστράφηκαν από τους Τούρκους εισβολείς το 1974. Κλάπηκαν όλες οι εικόνες, πολύ πιθανό να έχουν καταστραφεί και οι τοιχογραφίες, ενώ η μονή σήμερα χρησιμοποιείται ως στρατόπεδο.

Μονή Χριστού Αντιφωνητή

Η μονή Αντιφωνητή είναι κτισμένη σε μια θαυμάσια τοποθεσία στις βόρειες πλαγιές του Πενταδάκτυλου, κοντά στο χωριό Καλογραία. Ελάχιστα λείψανα από τα μοναστηριακά κτίσματα σώζονται, ενώ αντίθετα το καθολικό διατηρείται ακέραιο. Ανήκει στον τύπο του οκταγωνικού και χρονολογείται στα τέλη του 12ου αι. Η εκκλησία του Αντιφωνητή κοσμεύεται με τοιχογραφίες του τέλους του 12ου και του 15ου αι. Μεγάλο μέρος των τοιχογραφιών και του Αντιφωνητή είτε καταστράφηκαν είτε λεηλατήθηκαν και πουλήθηκαν στο εξωτερικό.

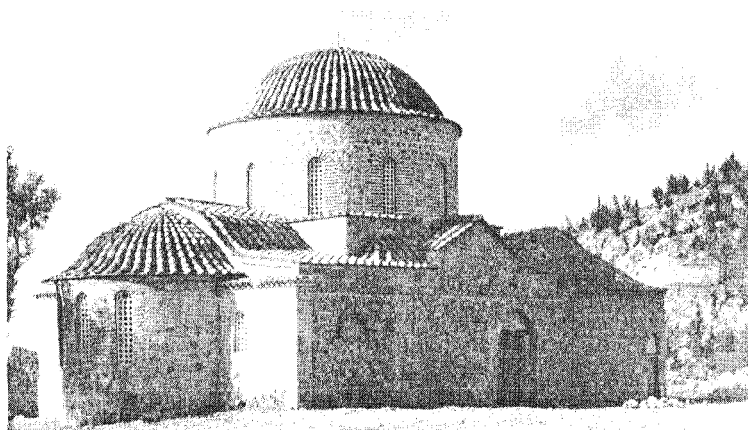
Μονή Παναγίας Αψινθιώτισσας

Η μονή της Παναγίας της Αψινθιώτισσας είναι κτισμένη στις νότιες πλαγιές του Πενταδάκτυλου, σε απόσταση 15χλμ. από τη Λευκωσία. Πρόκειται για ερειπωμένο μοναστήρι, ήδη

από τον 18ο αι. και σύμφωνα με τον ανασκαφέα Αθανάσιο Παπαγεωργίου θα πρέπει να κτίστηκε μεταξύ 1190-1210. Ο ηγούμενος της μονής Λεύκιος μνημονεύεται σε επιστολή του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γερμανού το 1223. Ο ναός ανήκει σ' ένα επίσης μοναδικό τύπο και είναι εξαγωνικός. Μεταξύ 1963 και 1967, με αφορμή εργασίες αποκατάστασης του καθολικού, έγιναν ανασκαφές που έφεραν στο φως τα ερείπια της τράπεζας της μονής, που αποτελεί και τη μοναδική μοναστηριακή τράπεζα της Κύπρου. Στο ναό σώθηκαν λείψανα τοιχογραφιών του 12ου, 14ου και 16ου αι. που καταστράφηκαν μετά την εισβολή του 1974.

Μονή Παναγίας Αχειροποιήτου

Μια από τις πιο σημαντικές μονές της Κύπρου, κτισμένη στο χώρο της

Αχειροποίητος ονομάστηκε μια εικόνα του Χριστού τυπωμένη πάνω σε μαντήλι το Άγιο Μανδήλιον. Η παράδοση αναφέρει: Όταν πέθανε ο βασιλιάς της Έδεσσας της Συρίας Αύγαρος, ο ειδωολάτρης διάδοχός του ήθελε να καταστρέψει την εικόνα του Αγίου Μανδηλίου. Ο επίσκοπος της Έδεσσας Ευάλιος πήρε κρυφά την εικόνα κι έφυγε μ' ένα καράβι για την Κύπρο. Στο ταξίδι του συνάντησε θαλασσοταραχή και ο επίσκοπος Ευάλιος άπλωσε το Άγιο Μανδήλιο στα τρικυμισμένα νερά, κάθησε απάνω του και έφτασε στη Λάμπουσα, όπου έκτισε μοναστήρι αφιερωμένο στο Άγιο Μανδήλιο που το ονόμασε αχειροποίητο, αφού η εικόνα του Χριστού δεν έγινε από ανθρώπινο χέρι.

αρχαίας πόλεως της Λάμπουσας, στην παραλία δυτικά της Κερύνειας. Το σημερινό καθολικό είναι κτισμένο πάνω στα ερείπια μιας πεντάκλιτης βασιλικής, από την οποία διασώζεται μέρος της ανατολικής αψίδας του Ιερού Βήματος. Ο ναός κτίστηκε τον 11ο αι. ή στις αρχές του 12ου και είναι εγγεγραμμένος σταυροειδής με τρούλλο. Ελάχιστες τοιχογραφίες διασώζονται, ίσως του 14ου αι.

Μονή Αγίου Μάμα

Η μονή του Αγ. Μάμα, στην κατεχόμενη Μόρφου, μόλις διακρίνεται από τις ελεύθερες περιοχές, ανάμεσα στους πορτοκαλώνες της πεδιάδας της Μόρφου. Η μονή ιδρύθηκε τον 12ο αι. και είναι αφιερωμένη σ' έναν μικρασιάτη άγιο, επιβεβαιώνοντας τις πολλές σχέσεις της Κύπρου με τον μικρασιατικό Ελληνισμό. Σε καλή κατάσταση διασώζεται το καθολικό που κτίστηκε στα χρόνια της Βενετοκρατίας στις αρχές του 16ου αι. και είναι από τα καλύτερα δείγματα της λεγόμενης φραγκοβυζαντινής αρχιτεκτονικής.

Μονή Αγίου Παντελεήμονα

Βρίσκεται στην κατεχόμενη Μύρτου της επαρχίας Κερύνειας. Είναι άγνωστος ο χρόνος ίδρυσής της· τα υφιστάμενα κτίρια και το καθολικό ανήκουν στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Η μονή υπέστη ζημιές από τους βομβαρδισμούς το 1974 και παραμένει άγνωστη η τύχη των εικόνων του ναού.

Μονή Παναγίας Τοχνιού

Βρίσκεται στην επαρχία Αμμοχώστου και είναι άγνωστος ο χρόνος ίδρυσής της. Τα κτίρια της μονής κτίστηκαν στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, το καθολικό της όμως χρονολογείται στο 12ο αι. Στο ναό διασώζονται λίγες τοιχογραφίες, που μετά την τουρκική εισβολή η τύχη τους παραμένει άγνωστη, αφού είτε λεηλατήθηκαν είτε καταστράφηκαν.

Μονή Παναγίας Αυγασίδας

Κι αυτή η μονή είναι της επαρχίας Αμμοχώστου. Έχει αξιόλογο καθολικό που αποτελείται από ναό με τρούλλο, στον οποίο διασώζονταν πολύ καλά διατηρημένες τοιχογραφίες του 15ου αι. Το μοναστήρι αυτό είχε την πιο τραγική κατάληξη απ' όλες τις κατεχόμενες μονές της Κύπρου: καταστράφηκε ολοσχερώς και δεν έχει απομείνει ούτε ίχνος απ' αυτό.

Μονή Αγίου Γεωργίου του Ρηγάτη.

Βρίσκεται κοντά στο χωριό Φιλιά, της περιοχής Μόρφου. Το 1735 που επισκέφτηκε τη μονή, ο Μπάρσκι, υπήρχαν δύο εκκλησίες. Και οι δύο, όμως καταδαφίστηκαν τον 19ο αι. και αντικαταστάθηκαν από εκκλησία στον αρχιτεκτονικό τύπο της εποχής εκείνης.

Μονή Παναγίας των Καθάρων.

Βρίσκεται κοντά στο χωριό Λάρνακας της Λαπήθου, της επαρχίας Κερύνειας. Η προσωνυμία των «Καθάρων» μας οδηγεί στη θαυματουργή εικόνα της Παναγίας που «καθάριζε» τις ασθένειες των ματιών.